

УДК 336.71.02(477)

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ПРОБЛЕМНИХ БАНКІВ УКРАЇНИ

Лобозинська С. М., к.е.н., доцент

Львівський національний університет імені Івана Франка

Исследованы особенности современной регулятивной деятельности центрального банка относительно проблемных кредитных учреждений. Обнаружены его недостатки и предложены меры относительно его дальнейшего усовершенствования.

Ключевые слова: проблемный банк, реструктуризация, реорганизация, простроченная задолженность, отрицательно классифицированные активы.

The features of present regulatory activity of central bank concerning weak credit institutions are considered in the article. The lacks of it is shown and also certain actions concerning its future improvement were offered.

Key words: weak bank, restructuring, reorganization, overdue debt, negative classified assets.

Постановка проблеми Виникнення проблемних банків в Україні пов'язане із зовнішніми та внутрішніми чинниками, які мають визначальний вплив на якісний аспект діяльності банків. До зовнішніх причин виникнення проблемних банків в Україні можна віднести загальносвітову рецесію; кризові явища у реальному секторі національної економіки; недостатній розвиток інших сегментів фінансового ринку, до внутрішніх чинників – високу концентрацію кредитних портфелів банків; агресивну кредитну експансію банків на ринок споживчого кредитування; низький рівень банківського менеджменту; відсутність адекватних процедур оцінки ризиків банківських операцій тощо.

За наявності значної кількості проблемних банківських установ наглядові органи особливо ретельно повинні застосовувати інструментарій впливу, щоб забезпечувати стабільність та надійність функціонування банківської системи держави. Тому адекватне регулювання діяльності проблемних банків набирає особливої ваги.

Аналіз останніх досліджень та публікацій Вітчизняні вчені, досліджуючи дефініцію “проблемний банк”, акцентують на декількох аспектах. Зокрема, Н. Борківець, Р. Лісна проблемний банк розглядають як банківську установу, в діяльності якої наявні ознаки порушення фінансової стабільності, що становлять загрозу платоспроможності банку та інтересам клієнтів [1, с. 235].

Р. Набок дещо розширює симптоми проблемного банку. Зокрема, до них він зачисляє низьку якість активів, відсутність прибутковості, втрати капіталу, погіршення репутації, проблеми з ліквідністю [2, с. 46].

Повніше та чіткіше трактування проблемного банку подає професор О. Барановський. На його думку, проблемним можна вважати банк, у якого простежується зменшення абсолютної величини власних коштів (капіталу) до рівня, нижчого від розміру фактично сплаченого статутного капіталу; наявність на аналізовану звітну дату неоплачених платіжних та інших розрахункових документів клієнтів і банку (прострочені отримані міжбанківські кредити) через відсутність коштів на коррахунку понад три дні; недоліки в бухгалтерському обліку та звітності (завищення або заниження фінансового результату, величини капіталу, свідомо неправильна класифікація кредитів тощо); несприятливі зміни в стані чи складі учасників і керівників банку (незадовільний фінансовий стан власників банку, залучення в оборот банку капіталу сумнівного походження) [3, с. 20-21].

Базельський комітет з питань банківського нагляду визначає проблемний банк як банк, ліквідність або платоспроможність якого ослаблена або буде ослаблена доти поки не будуть вжиті заходи зі значного покращення стану його фінансових ресурсів, профілю ризиків, з корекції стратегічного напрямку діяльності, зі збільшення потенційних можливостей управління ризиком та підвищення якості управління [4].

Ми ж вважаємо, що проблемний банк – це банк, який не здатний своєчасно та в повному обсязі виконувати свої функції на ринку фінансових послуг в межах чинного законодавства.

Формулювання цілей статті. Наукове дослідження спрямовано на пошук шляхів подолання скрутного фінансового стану проблемних банків та розробку пропозицій щодо поліпшення механізму державного регулювання діяльності проблемних банків в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державне регулювання діяльності проблемних банків повинне здійснюватися у формі налагодженої взаємодії держаних виконавчих структур щодо реа-

лізації заходів, спрямованих на вирішення проблем банків, пов'язаних з погіршенням їхнього фінансового стану.

Передусім центральний банк повинен виконувати роль координатора у державному регулюванні діяльності проблемних банків. Зокрема, на початкових стадіях розвитку фінансових проблем у банку наглядовий орган повинен стимулювати власників та керівництво банку до проведення внутрішньобанківської реструктуризації за допомогою таких методів, як реінвестування прибутку до капіталу банку, залучення до капіталу субординованого боргу, стимулювання власників до проведення додаткових емісій акцій, запровадження комплексного управління активами та пасивами, зниження витрат на оплату праці управлінського персоналу, оптимізація організаційної структури банку.

Зауважимо, що НБУ намагається регулювати процес підвищення капіталізації банків. Зокрема, для призупинення масштабних фінансових проблем НБУ зобов'язав банки збільшити регулятивний капітал до 120 млн грн, а на ті банки, які не в змозі сформувати зазначену величину регулятивного капіталу, наклав обмеження щодо здійснення окремих банківських операцій і зобов'язав їх провести відповідне зростання суми регулятивного капіталу до 01.01.2012 р. [5].

За офіційними даними НБУ станом на 01.07.2010 р. власний капітал 40 банків виявився меншим за величину статутного. Загалом у банківській системі така різниця між власним та статутним капіталами склала 6,1 млрд. грн. [6, с. 36]. Відповідно у балансах проблемних банків власний капітал або відсутній загалом, або набуває від'ємного значення, а це свідчить про те, що у банках недостатній обсяг якісних активів для покриття взятих на себе зобов'язань, що призводить до поглиблення фінансових проблем.

З метою підвищення рівня капіталізації банків у період фінансової кризи були прийняті законодавчі норми, які дозволяють банкам враховувати до 01.01.2012 р. суму коштів, залучених на умовах субординованого боргу, що включаються до регулятивного капіталу банку, у розмірі не більше 100 відсотків основного капіталу банку (до червня 2009 р. не більше 50%). Кошти, залучені у цей період на умовах субординованого боргу, банкам дозволено включати до капіталу в повному обсязі без врахування обмежень, встановлених для додаткового капіталу. До 01.01.2012 р. субординований борг дозволено зараховувати до капіталу банку без щорічного зменшення на 20 відсотків від його первинної вартості [7].

Окрім стимулювання капіталізації банківських установ важливим кроком у врегулюванні процесів реструктуризації на внутрішньобанківському рівні було прийняття Верховною Радою України та НБУ низки положень щодо роботи з проблемними активами. Зокрема, Законом України «Про внесення змін до деяких законів України з метою подолання негативних наслідків фінансової кризи», від 23.06.2009 № 1533-17 було встановлено, що реструктуризація проблемної заборгованості здійснюється шляхом: 1) надання позичальникам відстрочки сплати суми основного боргу за кредитними договорами на термін не більше двох років; 2) продовження терміну кредитних договорів з урахуванням обмежень, що діють у комерційних банках, та обставин щодо фінансового стану, в яких знаходяться позичальники; 3) зміни механізму нарахування процентів таким чином, щоб частина щомісячних платежів з обслуговування кредитів не перевищувала 35 відсотків сукупного місячного доходу сім'ї [7].

Застосування таких інструментів дало позитивні результати. Так, наприклад, у «Райффайзен Банку Аваль» було реструктуризовано 18 тис кредитів на суму 4 млрд грн, що складає 25% споживчого кредитного портфеля. Проте, слід зазначити, що реструктуризація допомагає лише тим клієнтам, які не значно втратили свою платоспроможність [8, с. 30].

НБУ, зі своєї сторони, з метою забезпечення стабільної діяльності банків та створення сприятливих умов для виконання позичальниками зобов'язань за кредитами, своєчасного виконання банками зобов'язань перед вкладниками і кредиторами розробив основні правила проведення реструктуризації проблемної заборгованості, які виклав у постанові Правління НБУ № 328 від 03.06.2009 р. «Про заходи щодо забезпечення погашення кредитів» [9]. Регулятор встановив, що претендент на реструктуризацію повинен документально довести, що він дійсно не в змозі обслуговувати кредит на первинних умовах. Документ чітко визначив черговість реструктуризації проблемних кредитів, надав можливість банкам у випадку успішного проведення реструктуризації кредитів підвищувати клас позичальників і таким чином зменшувати відрахування до резервів під кредитні ризики, вивільнюючи грошові кошти для потреб інвестування.

Крім використання механізмів реструктуризації проблемної заборгованості, передбачених чинним законодавством, банки повинні самостійно вдосконалювати процес погашення проблемної заборгованості шляхом пролонгації кредитних договорів, зміни графіків платежів із врахуванням грошових потоків підприємства, переходу на іншу схему або валюту погашення кредиту, зменшення процентної ставки при достроковому погашенні частини заборгованості, участі банківських експертів у розробці фінансових механізмів відновлення платоспроможності позичальника.

Ще одним кроком у регулюванні діяльності проблемних банків зі сторони НБУ було прийняття постанови Правління НБУ № 683 від 10.12.2009 р., яка затвердила зміни до положення про особливості реорганізації банку за рішенням його власників [10]. Нормативний документ чітко визначив порядок проведення реорганізацій банків шляхом перетворення, злиття, приєднання, поділу та виділення. Дана постанова суттєво спростила процедури проведення реорганізації банків. Таким чином НБУ намагався стимулювати реорганізаційні процеси у банківських установах з метою підвищення їхньої фінансової стійкості. Однак суттєвого поступу у цьому напрямку регулятор ще не досягнув.

Натомість з метою оптимізації структури витрат банки здійснили значні реорганізаційні процеси власних структур. Так, банки ліквідували з початку 2009 р. до 01.07.2010 р. близько 3 тис. відділень [11, с. 33]. Впродовж кризового періоду «УкрСибБанк» закрив 100 відділень; «Фінанси і Кредит» – 80; «Надра» – 77; «ВАВ Банк» – 15; «Укрпромбанк» – 32; «Форум» – 20, «Родовід Банк» – 19; «Київ» – 14 [12].

Оптимізація організаційної структури банку веде до запровадження централізованого управління ліквідністю банківської структури, що, безумовно, позитивно впливає на грошові потоки банку. Однак, така реорганізація породила і значну соціальну проблему. Впродовж кризового періоду (з жовтня 2008 р. до липня 2010 р.) чисельність працівників банківського сектора зменшилася на 21%, або на 221 тис. осіб [11, с. 34]. Цю проблему необхідно комплексно вирішувати керівниками банківських установ та Державним фондом зайнятості. Державна програма стимулювання зайнятості повинна передбачати розробку антикризової кадрової стратегії працевлаштування вивільненого банківського персоналу.

Банки, проблеми яких неможливо вирішити комплексною співпрацею регулятора й власників, та ті, в яких проблеми з фінансовою стійкістю є значно більшими, повинні підпадати під інший механізм державного регулювання. Зокрема, для них повинно бути передбачено надання стабілізаційних кредитів під програму фінансового оздоровлення строком до 90 днів та максимальним загальним строком користування не більше 360 днів. Рішення про видачу даних кредитів повинно здійснюватися колегіально КМУ, НБУ, АКУ, ФГВФО. Окрім того, ми вважаємо, що уряд повинен активно включитися у підтримку проблемних банків, які належать до категорії невеликих. Доцільною була б допомога уряду на зворотній основі, тобто не через входження у капітал банку, а шляхом надання кредитів, вкладенням субординованого боргу у регулятивний капітал банку. Системні банки ж повинні отримувати виплати із цільового стабілізаційного фонду для відновлення на належному рівні операційної діяльності.

Однак, реалізовувати механізм пільгового фінансування доцільно разом із іншими інструментами державного регулювання проблемної діяльності банків. Зокрема, державні регулюючі органи повинні чітко окреслити процедуру виведення з балансів банків «поганих» (токсичних, негативно класифікованих активів). Цей механізм зручний тим, що, насамперед, банки відразу одержують ліквідність для погашення зобов'язань перед клієнтами, для безперервного здійснення розрахунків та кредитування реального сектора економіки. Водночас, «погані» активи вилучаються з балансу банку, що підвищує його капіталізацію.

Досить невтішною є статистика щодо проблемності кредитних портфельів вітчизняних банків. Так, у банку «Надра» частка негативно класифікованих активів складає 38,8 %, «Укресімбанку» – 27,1 %, «Сведбанку» – 53 %, «Ощадбанку» – 62,8 %, «Родовід Банка» – 70,8 %, банку «Київ» – 74,9 %, «Укргазбанку» – 76,2 % [13]. За даними НБУ станом на 01.04.2010 р. середній рівень проблемної заборгованості у вітчизняній банківській системі становив 13,2 %. За даними ж міжнародних рейтингових агентств частка «токсичних» активів складає 50 % [14]. За таких умов банки самостійно намагаються очистити баланси від «поганих» активів шляхом перепродажу їх пов'язаним факторинговим компаніям та колекторським фірмам. Однак, такий механізм має недоліки, адже здебільшого для оплати операцій з перепродажу кредитних портфельів використовують цінні папери, реальна вартість яких суттєво нижча номінальної. При цьому застосовують складні фінансові схеми, коли спершу факторингова компанія розраховується із банком грошовими коштами за проблемні кредити, а банк згодом спрямовує їх на купівлю цінних паперів сумнівної якості. У багатьох випадках дані схеми реалізуються з метою виведення із банку активів, на яких ще можна заробити прибуток, але, на жаль, він не повертається в банк, а надходить безпосередньо до його власників.

Світова ж практика виробила шляхи розв'язання зазначеної проблеми із залученням державних установ. Державні структури із викупу негативно класифікованих активів були створені у Швеції, Фінляндії, Німеччині, Чехії, Японії, Китаї.

Ідея створення «поганого» банку в Україні не нова. Ще влітку 2009 р. був прийнятий ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей проведення заходів з фінансового оздоровлення банків», яким передбачалося створення санаційного банку. Зокрема, у відповідності з текстом документа, Кабінет Міністрів за поданням Національного банку, узгодженим з комітетом Ради з питань фінансів і банківської діяльності, може створити санаційний банк, який не є учасни-

ком Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Основним завданням такого банку згідно Закону є захист інтересів вкладників і кредиторів банків. Банк набуває статусу санаційного після видачі НБУ відповідної ліцензії [15, ст. 86–1].

Не дивлячись на наявність законодавчого підґрунтя, створення санаційного банку так і не відбулося. Грошей на створення такої структури у Держбюджеті на 2010 р. не було передбачено, також чітко не було прописано механізму функціонування «поганого» банку. І хоча НБУ розробив проект положення про порядок реєстрації, видачі ліцензії, регулювання діяльності санаційного банку, однак, усе ще не визначено, які активи вважатимуться токсичними і як відбуватиметься переведення їх з однієї установи в іншу.

Висновки. Ми вважаємо за доцільне, створити небанківську державну фінансову установу – Агентство з управління проблемними активами (далі – Агентство). Воно повинно знаходитися у 100 % власності держави. Кошти на формування статутного капіталу повинні бути закладені у видатковій частині Державного бюджету.

Державне Агентство може дорожче заплатити за активи, ніж приватний інвестор, оскільки для нього вартість залучених коштів значення не має, і може зберігати активи до терміну їх погашення. Крім того, воно має застосовувати єдиний професійний підхід до оцінки вартості та ліквідації проблемних активів. Діяльність Агентства повинна підлягати контролю із сторони НБУ та ФГВФО. Участь ФГВФО у контролі за діяльністю цього Агентства обумовлюється тим, що за зобов'язаннями проблемних банків, у випадку їх банкрутства, він проводить виплати фізичним особам, вкладникам банків. Так, за роки свого існування ФГВФО практично повністю виплатив компенсації 247 тис. вкладникам десяти збанкрутілих банків, на суму 3,26 млрд. грн. Станом на 01.03.2010 р. ФГВФО здійснив виплати у розмірі 1,6 млрд. грн. вкладникам семи банків, рішення про ліквідацію яких було прийнято впродовж 2009 р. – поч. 2010 р. [16, с. 10, с.11].

Агентство повинно працювати з певними видами кредитної заборгованості. На нашу думку, Агентству доцільно було б викупляти проблемну іпотеку (будівельні об'єкти, заборгованість за іпотечними кредитами фізичних осіб-позичальників), а також кредитну заборгованість державних підприємств, довгострокову кредитну заборгованість великих промислових підприємств, адже вирішення питання про погашення такої заборгованості потребує часу, а за умови діяльності в банку тимчасової адміністрації такого часу є обмаль. Окрім того необхідно дивитися на цільове призначення проблемних кредитів. Пріоритетність у викупі повинна надаватися тій проблемній заборгованості, яка була спрямована на: розширення діяльності стратегічних підприємств, зміцнення економічної безпеки держави; реалізацію наукоємних проектів у високотехнологічних галузях. Також Агентство повинно працювати з проблемним кредитним портфелем банку, який був наданий НБУ у формі забезпечення під кредити рефінансування. Викуп доцільно здійснювати без застосування коефіцієнту дисконтування шляхом перерахування на баланс банку ОВДП.

Очищені в такий спосіб від «токсичних» активів банки, що сануються, зможуть продовжувати операційну діяльність. Такий «очищений» банк набагато простіше буде продати новому власнику, який зможе провести рекапіталізацію і відновити його стабільну діяльність. Зазначений варіант санації дає можливість не створювати прецедентів ліквідації великої кількості банків, особливо системних, під час кризи.

Отже, у сучасних умовах функціонування національної економіки нестабільність банківської системи вимагає внесення значних коректив у процес регулювання діяльності проблемних банків, адже невчасно виявлена проблемність кредитної установи у поєднанні із неефективними механізмами контролю зі сторони державних регулюючих та наглядових структур, призводить до банкрутства банку із значними негативними фінансовими та соціальними наслідками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борківець Н. Г., Лісна Р. П. Модель раннього реагування з боку Національного банку України на проблемні ситуації в банківських установах / Н. Г. Борківець, Р. П. Лісна // Наука й економіка. – 2009. – № 3 (15). – С. 235-238.
2. Набок Р. Аспекти, що можуть призвести до виникнення проблемного банку / Р.Набок // Вісник НБУ. – 2007. - № 8. – С. 46-50.
3. Барановський О. Проблемні банки: виявлення і лікування/ О. Барановський // Вісник НБУ. – 2009. - № 11. – С. 18-31.
4. Звіт робочої групи з роботи зі слабкими банками [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bis.org>.
5. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затверджена Постановою Правління НБУ від 28.08.2001 № 368 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua.htm>.

6. Гриньков Д. Время прибития. Почти четверть банков страны уже более полугодом нарушают требования законодательства к капиталу. // Дмитрий Гриньков // Бизнес. – 2010. – № 37– С. 36-38.
7. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України з метою подолання негативних наслідків фінансової кризи», від 23.06.2009 №1533-17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua.htm>.
8. Гриньков Д. Физическая перезарядка. Банкиры смогли реоформить около 30% кредитной задолженности населения / Дмитрий Гриньков // Бизнес. – 2009. – № 28 – С. 30-31.
9. Постанова Правління НБУ “Про заходи щодо забезпечення погашення кредитів” від 03.06.2009 № 328 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua.htm>.
10. Постанова Правління НБУ “Про затвердження Змін до Положення про особливості реорганізації банку за рішенням його власників” від 18.11.2009 № 683 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua.htm>.
11. Гриньков Д. Широко закрытые. Банки продолжают массово закрывать отделения и филиалы, а также повально сокращать персонал / Дмитрий Гриньков // Бизнес. – 2010. – № 38– С. 33-35.
12. Банки ліквідували за I півріччя 2009 р. в три рази більше своїх філій, ніж за 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rbc.ua/ukr/newsline/2009/07/21/566890.shtml>.
13. Банки сдают портфели [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ru/~2/0/all/2010/07/21/204265>
14. Плохиши // Бизнес. – 2010. – № 22– С. 10-11.
15. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей проведення заходів з фінансового оздоровлення банків” від 24.07.2009 № 1617–17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua.htm>.
16. Очередные сеансы // Бизнес. – 2010. – № 11– С. 10-11.

УДК 336.71.061 (477.87)

ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ МАСОВИХ ЕЛЕКТРОННИХ ПЛАТЕЖІВ (НСМЕП)

Машика Ю.В., к.е.н., доцент
Закарпатський державний університет

В статье проанализирована роль Национальной системы массовых электронных платежей в Украине, определены общие принципы построения НСМЭП и ее организационную структуру.

Ключевые слова: Национальная система массовых электронных платежей, НБУ, платежная организация НСМЭП, участники платежной системы, члены платежной системы.

The role of the National system of mass electronic payments in Ukraine is analyzed in the article, the general principles of construction of NSMEP and its organizational structure were defined.

Keywords: National system of mass electronic payments, Bank, Billing NSMEP payment system participants, members of the payment system.

Постановка проблеми. НСМЕП – внутрішньодержавна банківська багатомітентна платіжна система масових платежів, яка була створена за підтримки і за ініціативою Національного банку України, де розрахунки за товари і послуги, одержання готівки та інші операції здійснюються за допомогою платіжних смарт-карток за технологією, розробленою Національним банком України. Метою створення НСМЕП є розроблення та впровадження в Україні відносно дешевої надійно захищеної автоматизованої системи безготівкових розрахунків, яка в основному розрахована на роботу в режимі "off-line".

З упровадженням НСМЕП громадяни України матимуть змогу оплачувати товари і послуги у безготівковій формі за допомогою смарт-карток, а також зберігати і накопичувати заощадження у банках на поточних і карткових рахунках. Таким чином, можна очікувати не лише значного розширення можливостей банківської системи України завдяки додатковому залученню коштів населення, а й забезпечення завдяки роботі НСМЕП додаткових прибутків громадян у вигляді відсотків за залишком на їхніх банківських рахунках. Створення Національної системи масових електронних платежів (НСМЕП) в Україні за своєю масштабністю, складністю та витратами значно перевищує існуючу систему електронних платежів (СЕП) міжбанківського рівня.